

Romano džaniben

časopis romistických studií | 1 | 2021

Romano džaniben

časopis romistických studií | 28. ročník | 1/2021

HOSTUJÍCÍ EDITOŘI ČÍSLA:

Martin Fotta

Martin Fotta je antropolog na Etnologickém ústavu Akademie věd České republiky.

E-mail: fotta@eu.cas.cz

Mariana Sabino Salazar

Mariana Sabino Salazar je doktorandkou v programu iberských a latinskoamerických kultur a literatur na Texaské univerzitě v Austinu. E-mail: soymariana@utexas.edu

Na obálce:

Oscar Yovani | Sayula, Jalisco, Mexiko, 1998 | Foto: Ruth Campos Cabello – PattakíVideo

Obsah

| TÉMA: ROMOVÉ V LATINSKÉ AMERICE A KARIBIKU |

Martin Fotta, Mariana Sabino Salazar Romistika v Latinské Americe a Karibiku: Perspektivy a výzvy	5
--	---

RECENZOVANÁ ČÁST

Ann Ostendorf Louisianští Romové: Konstrukce rasy v koloniálním Karibiku	33
Neyra Patricia Alvarado Solís Mapování transatlantických trajektorií „ <i>gitanos</i> “ („Cikánů“) v Mexiku	57

NERECENZOVANÁ ČÁST

Martin Fotta, Mariana Sabino Salazar Úvod k literární sekci	79
Jorge Emilio Nedich Ukázky z tvorby	81
Voria Stefanovsky Ukázky z tvorby	93
Juan Luís Aguilera Ukázky z tvorby	105
Martin Fotta, Mariana Sabino Salazar Úvod k fotografické sekci	117

BAREVNÁ PŘÍLOHA

Ruth Margarita Campos Cabello, Toño García Romero Luciana Sampaio Fotografické reprezentace Romů z Latinské Ameriky	
---	--

RECENZE | ANOTACE

Neyra Patricia Alvarado Solís: *Nombrar y circular, gitanos entre Europa y las Américas. Innovación, creatividad y resistencia* (Matías Domínguez) **123**

Coletânea de artigos. Povos ciganos: Direitos e instrumentos para sua defesa (Juliana Campos) **129**

Márcio Vilar: *Calon-Welten: Eine Ethnografie über das Leben, Sterben und Weiterleben bei Ciganos in Brasilien* (Martin Fotta) **135**

Victor Vishnevsky: *Memórias de um cigano* (Marcos Toyansk) **143**

Romistika v Latinské Americe a Karibiku: Perspektivy a výzvy³

Úvod

Vyjděme z faktů, která ve svém článku, publikovaném v tomto tematickém ročníku *Romano džaniben*, předkládá lingvista Pablo Irizarri (*RDž* 2/2021): Největší romskou populaci v Chile tvoří příslušníci skupiny Chorachane. Spolu s dalšími migranty z Balkánu – z Dalmácie, Bosny a dalších oblastí – se Chorachane v zemi usazovali od konce 19. století. Další přišli během druhé světové války a po ní, když utíkali před pronásledováním. A přestože je rozdíl v tom, jak se nadále jednotlivé rodiny mezi Chile a dnešní Bosnou a Hercegovinou či Srbskem pohybovaly a jak silné zaoceánské kontakty si udržely, setkal se Irizarri v roce 2018 v Chile s Chorachane, jejichž příbuzní byli právě na návštěvě v Bosně.

Nyní se zamysleme nad vztahy a vlivy, které v jiném článku v tomto ročníku *RDž* (2/2021) popisuje taneční etnoložka Elsie Dunin: V některých nejsušších oblastech Latinské Ameriky, v pouštních městech na severu Chile, vyjadřují katoličtí věřící svou úctu k Panně Marii prostřednictvím organizovaného tance (*baile*). Do oslav se zapojuje celá komunita a tanečníci a tanečnice se organizují do jednotlivých amatérských spolků. Každý z nich má svou jedinečnou historii, organizační strukturu a styl. Inspirace pro choreografie, kostýmy a další rekvizity často vychází z různých etnických a historických společenství. Jedním z typických spolků jsou i „*Gitanos*“ (Cikáni). Ženy jsou oblečeny do krojů, které připomínají balkánské Romky z počátku 20. století – jejich součástí je dokonce i malá kapsička, kterou tehdy nosily. Jinými slovy se lidová představa o Gitance (romské ženě) v Chile liší od zbytku Latinské Ameriky, kde častěji čerpá z iberského repertoáru. Stopy Balkánu z počátku 20. století, a především balkánských Romů, kteří v té době spolu s dalšími Evropany na americký kontinent přicházeli, se navíc otiskly i do neromské lidové zbožnosti.

Tyto dva příklady vypovídají mnohé o cirkulaci a vazbách, které Romové mezi oběma stranami Atlantiku po desetiletí a staletí udržovali. Když uvažujeme o Romech v Chile, a v širším kontextu i o romské diverzitě v Jižní Americe, je nutné

1 Martin Fotta je antropolog na Etnologickém ústavu Akademie věd České republiky. E-mail: fotta@eu.cas.cz

2 Mariana Sabino Salazar je doktorandkou v programu iberských a latinskoamerických kultur a literatur na Texaské univerzitě v Austinu. E-mail: soymariana@utexas.edu

3 Jak citovat: Fotta, M., Sabino Salazar, M. Romistika v Latinské Americe a Karibiku: Perspektivy a výzvy. *Romano džaniben* 28 (1): 5–27.

přítom zároveň zohlednit i situaci v dnešní Bosně a Hercegovině, Chorvatsku či Srbsku. Pohyb lidí, představ a myšlenek mezi různými prostředími – staletý a mnohagenerační, ne-li stejný a konstantní – však také znamená, že dějiny evropských Romů nelze psát, aniž bychom vzali v úvahu místo, jaké v romském příběhu zaujímají Latinská Amerika a Karibik. To neplatí jen pro pyrenejské Kale,⁴ kteří se označují za „americké Gitany“ (*Gitanos Americanos*) – a v tomto tematickém ročníku *RDž* se představují svými vlastními slovy v rozhovoru se španělským antropologem Davidem Lagunasem (2/2021)–, ale vztahuje se to i na romské skupiny ze střední a východní Evropy, jako jsou například Kalderaši. Transatlantický pohyb tam a zpět ovlivnil řadu romských komunit, jejich charakter, etnogenezi a identitu a je konstitutivní součástí moderní romské diaspory. Jak navíc ukazuje Dunin, bez zohlednění rozmanitosti zdejších romských skupin a jejich obrazů nelze pochopit ani latinskoamerickou populární kulturu. Romská migrace přes Atlantik byla vždy spojena s širšími celospolečenskými procesy, jako jsou třeba kolonizace, otroctví, hospodářské krize nebo války. Výmluvné jsou v tomto ohledu posuny, které sleduje Mariana Sabino Salazar ve svém článku o mexických filmech z 20. století (*RDž* 2/2021). S postupem studené války se mexický filmový obraz „Cikánky“ mění ze smyslné, i když ambivalentní andaluské flamencové tanečnice na mnohem děsivější, skoro hororovou cikánskou postavu z „karpatského“ regionu (předobraz Drákulových pomocníků).

To jsou jen některá z témat a otázek, které vyvstanou, když se začneme blíže zabývat Romy v Latinské Americe a Karibiku (LAK), jejich osudy, zkušenostmi a společenským postavením. Čtenáře a čtenářky, kteří listují tímto dvojčíslem časopisu *Romano džaniben*, zveme, aby se nad nimi spolu s námi zamysleli. Na obecnější rovině tematickým zaměřením tohoto ročníku *RDž* sledujeme tři cíle:

V první řadě chceme na velmi základní úrovni *zaplnit mezeru ve znalostech o Romech v Latinské Americe a Karibiku*. Životy, historie a diverzita Romů v této části světa jsou v Evropě málo známé, a to i mezi českými a slovenskými čtenáři. V tomto ročníku *RDž* proto zdejšímu publiku předkládáme několik odborných studií na různá témata, které se zaměřují na oblast Latinské Ameriky a byly napsány speciálně pro publikaci v *RDž*. Zároveň skrze další texty nabízíme možnost

4 Když mluvíme o Kale, mluvíme obecně o romských skupinách, které se do Jižní Ameriky dostaly z Pyrenejského poloostrova se španělskými a portugalskými objeviteli a kolonizátory. Je nutné je nezaměňovat s finskými (Kaale) a velšskými Kale. Jako odraz dominantních jazyků se jejich etnonyma ve španělštině, portugalštině a dokonce i v angličtině obvykle přepisují jako *Cale* (nebo *Calós*) a v případě brazilských Kale jako *Calon* (nebo *Calen*). Existují však kritické romské hlasy, které považují „C“ v takovém zápisu svého označení za koloniální nános a v souladu se standardním pravopisem v romštině dávají přednost „K“. To je v souladu i se vznikajícím užíváním jejich etnonyma v Evropě, kde se pro romské komunity z Pyrenejského poloostrova častěji ujímá termín „Kale“. Je to rovněž v souladu s českou fonetikou. V souladu s již částečně zavedeným používáním termínu „Kale“ si do českého prostoru dovoluujeme zavést i termín „Kalon“ („Kalonové“, „kalonský“) jako označení specifické skupiny Kale z Brazílie.

nahlédnout do životů a záležitostí latinskoamerických Romů prostřednictvím jejich vlastních slov a snímků nejvýznamnějších fotografií, kteří se v jejich komunitách pohybují. Navíc na stránkách tohoto ročníku *RDž* prezentujeme práci nejvýznamnějších romských literárních autorů z latinskoamerického regionu.

Naším druhým cílem je ukázat, že *zaměření na tento region vyvolává nové otázky a přináší nové vědomosti o romské diaspoře* – její jednotě i rozdílnosti. Ty nejsou vždy zjevné, zejména když se na ně díváme pohledem z Evropy, nebo pokud k nim přistupujeme prostřednictvím evropocentristických konceptů. Za tímto účelem jsme oslovili vědce z různých zemí LAK, kteří působí v oblasti romistiky, s krátkým dotazníkem. V první fázi jsme prostřednictvím e-mailu kontaktovali 57 vědců, o nichž jsme věděli, že někdy publikovali články o Romech z LAK. Náš seznam zcela jistě nebyl vyčerpávající. Jednak jsme se při identifikaci lidí, kteří k poznání Romů v LAK přispěli, spoléhali na naše vlastní znalosti a kontakty, a dále je možné, že některé dřívější studie se stále nacházejí na (zatím) nedigitalizovaných místech nebo jsou uloženy jen v knihovnách univerzit či historických ústavů. V anonymizovaném dotazníku jsme se všech oslovených kolegů ptali na jejich práci a profesní dráhy, na romské komunity a romské umění v jejich zemích, na to, jak se dívají na romistiku v Latinské Americe, a co podle nich může tento region přinést vědě jako celku.

Za třetí, a v souvislosti s výše uvedeným, považujeme tento tematický ročník za příležitost *poskytnout komplexní pohled jak na vznikající regionální romskou literaturu, tak na místní romistiku*. Prvnímu úkolu se věnujeme v sekci, která v prvním čísle tohoto ročníku *RDž* představuje romskou literaturu z LAK. Do druhého úkolu se pouštíme v tomto úvodu. Doufáme, že zdejší čtenáři budou latinskoamerickou romistiku chápat jako oblast vědeckého bádání, která je formována vlastními otázkami a problémy, jež nejsou pouze odvozené od těch, které se objevují v evropském kontextu. Vzhledem k tomu, že srovnatelný průzkum, jako je ten náš, nebyl dosud proveden, a neexistuje ani žádný podobný přehled romistických studií v LAK, pokouší se aktuální ročník *Romano džaniben* tuto vznikající disciplínu uceleným způsobem představit, a tím přispět i k jejímu zviditelnění a dodat jí legitimitu.

Tyto cíle se odrážejí i v tom, jak je náš úvodní příspěvek strukturován. Začínáme přehledem historie Romů na tomto kontinentu a diverzity zdejší romské populace. Poté se blíže věnujeme dvěma tématům, která považujeme za nejvýznamnější přínosy latinskoamerické romistiky. Tím prvním je narušení převládajícího evropocentrického přístupu, skrze který je romský příběh běžně vyprávěn, druhým je pak přijetí kontextuální povahy rasizace romských skupin,⁵

5 Někdy také uváděno jako „racializace“. Komplexní a rozporuplný proces, v jehož rámci jsou skupinám (sociálním praxím či vztahům) přisuzovány etnické nebo rasové identity a na základě toho jsou vystaveny rozdílnému a/nebo nerovnému zacházení.

kteřou nelze oddělit od způsobů, jakými jsou rasizovány i jiné komunity. Předposlední oddíl pak shrnuje klíčová témata, kterým se romistika v Latinské Americe a Karibiku věnuje.

Následující řádky vycházejí jak z poznatků prezentovaných v jednotlivých článcích zařazených to tohoto tematického ročníku, tak zejména z odpovědí na otázky v našem dotazníku. Všem vědcům a kolegům, kteří se našeho průzkumu zúčastnili, jsme opravdu vděční za jejich čas a důvěru. Všechny blíže nezděrované citace, které se v dalším textu objevují, jsou doslovným přepisem odpovědí, které v anonymizovaném dotazníku uvedli.

1 Stručná historie romského osídlení v Latinské Americe a Karibiku

Respondenti, kteří se našeho průzkumu zúčastnili, se shodli v názoru, že výzkum romských skupin z LAK obohacuje romistiku o případové studie zatím neznámých komunit a upozorňuje tak na dosud nerozpoznané procesy. Je tomu tak proto, že „každý romský kontext má svá specifika“ a zaměření na „romské populace v Latinské Americe [...] odhaluje rozdíly mezi evropskými, severoamerickými, asijskými a africkými Romy“. Kromě toho „studium latinskoamerických Romů představuje jejich specifika a přispívá tak ke světové etnologické analýze“. A naopak, ignorováním latinskoamerického a karibského kontextu zůstává naše chápání jednoty a diverzity romské diaspory neúplné, ochuzené a evropocentrické. K těmto bodům se vrátíme níže, ale stojí za to mít na paměti, že Romové „objevili“ oba americké kontinenty dříve nebo přibližně ve stejné době, jako začali objevovat některé evropské země, například Rusko nebo Švédsko. Samotný proces evropské koloniální expanze, spolu s jeho historií pohybu obyvatelstva, genocidy, přesídlování, vzniku nových populací (kreolských, původních, neoevropských a dalších) a cirkulace lidí, předmětů a myšlenek byl kontextem vzniku moderní romské diaspory. Formoval romské životy a komunity nejen ve Španělsku, Portugalsku, Francii, Anglii a dalších přímořských impériích, ale tím, že utvářel celý moderní svět, ovlivňoval i Romy v jiných částech Evropy i světa.

Počátky romské přítomnosti v Novém světě se obvykle kladou do roku 1498, tedy období třetí plavby Kryštofa Kolumba, kdy byli čtyři „Egyptané“, dva muži a dvě ženy, posláni na ostrov Hispaniola, aby si na něm odpykali své tresty jako kolonisté. V téže době, v roce 1499, přijali španělští panovníci vůbec první zákony proti Romům ve Španělsku (Pym 2007: 24). Je tedy zjevné, že vnější kolonizace (se svým otroctvím, genocidou, vyhnanstvím) vychází ze stejných historických procesů jako kolonizace vnitřní (k níž se obvykle přistupuje z pohledu budování moderního státu a národa), přičemž jedním z jejích aspektů je i anticiganismus. Tento širší kontext je pro pochopení romského osídlení

v LAK důležitý. Vzhledem k této skutečnosti vědci běžně dělí historii celého procesu osidlování amerického prostoru do několika fází či vln. Například Agnieszka Avin (2016) ve svém přehledovém článku publikovaném v polském časopise *Studia Romologica* navrhuje rozdělení do tří vln (jiné rozdělení do fází, nicméně s rámcově podobnou periodizací – viz Lignier 2012 nebo Baroco, Lagunas 2014: 97).

První fází se rozumí koloniální období od 15. do 18. století, kdy byli Romové buď vyháněni z metropolí do kolonií, nebo se tam stěhovali dobrovolně (Donovan 1992; Floate et al. 2000; Hancock 1982) – ze Španělska a Portugalska do jejich jihoamerických a afrických držav, z Anglie na Jamajku, do Virginie nebo na Barbados, nebo, jak popisuje Ann Ostendorf ve své kapitole v tomto čísle *RDž* (1/2021), z Francie do Louisiany. Charakter tohoto koloniálního transatlantického pohybu se v rámci jednotlivých impérií lišil a odrážel jejich demografické složení, hospodářské a jiné potřeby, vztahy mezi metropolí a koloniemi a tak dále. Zatímco Portugalsko Romy pravidelně vykazovalo do Brazílie a dalších kolonií (například do Angoly nebo na Kapverdy) nebo jinak podporovalo jejich migraci v rolích osadníků a průzkumníků-pionýrů, španělská koruna romské osidlování svých jihoamerických kolonií obecně zakazovala. Přesto byla přítomnost Romů jak na území dnešní Brazílie, tak i v Peru a jinde doložena již na konci 16. století (Pym 2007: 40–41; Fotta 2020: 321; Galletti 2021b).

Druhá fáze zahrnuje období od druhé poloviny 19. století do prvních desetiletí století 20. V Latinské Americe je charakterizována ustavováním nových nezávislých států, které podporovaly migraci s cílem kolonizovat a „civilizovat“ své vnitrozemí (Goebel 2016). Podpora, která se soustředila především na migraci z Evropy, sledovala eugenicky motivované cíle „vybělování“ obyvatelstva a zejména země jako Argentina, Brazílie a Uruguay byly v jejím důsledku svědky obrovského populačního růstu. Součástí této evropské migrace byli i Romové. Přicházeli zejména z Rakouska-Uherska a Osmanské říše, ale také ze Španělska, Ruska nebo Itálie. Toto období se vyznačovalo také vysokou transnacionální mobilitou mnoha romských vlašských komunit, například Kalderašů a Lovárů. Pohybovali se po celém atlantickém prostoru, migrovali do Severní i Jižní Ameriky a často udržovali živé translokální vazby, a to po celé generace (například Sutre 2014). V prvním čísle tohoto tematického ročníku *RDž* rekonstruuje takové migrace mexická antropoložka Neyra Alvarado Solís na příkladu Ludarů, kteří dnes žijí v Mexiku. Je však třeba říci, že Romové byli mezi migranty přicházejícími z Evropy považováni za jednu z nejméně žádoucích skupin a jako takoví byli často zařazováni mezi žebráky, lidi s postižením nebo mezi politické agitátory (anarchisty, odboráře). Tento proces podrobně analyzovala Pudliszak (2012) na případu Argentiny, země, která v té době utvářela svůj neoevropský profil a obávala se vzniku politických nepokojů a ohrožení veřejné morálky

(Jiménez 2021b).⁶ Jedna komparativní analýza například ukazuje, že do roku 1930 mělo 14 z 22 zkoumaných amerických zemí imigrační zákony namířené proti Romům – kteří tak byli druhou skupinou, na kterou byla protiimigrační opatření nejčastěji zacílena (Cook-Martín et al. 2019: 52).

V tomto období ovšem došlo v Latinské Americe ke konsolidaci přítomnosti nových romských komunit do té míry, že navzdory předchozí koloniální historii začali být „*Gitanos*“ v zemích jako je Kolumbie, Peru nebo Mexiko spojování především s východoevropskými romskými skupinami, nikoli s iberskými Kale. V mnoha zemích LAK jsou termíny „*húngaros*“ (Maďaři) a „*Gitanos*“ synonymy (například Torbágyi 2003). V důsledku těchto procesů jsou například v Argentině nejpočetnější skupinou (původně středo- a východoevropští) Romové, a hned za nimi Ludarové. Přestože Kale sem zřejmě přišli už během koloniální éry, dnes zde tvoří nejméně početnou skupinu Romů.

Zatímco ti Kale v Argentině, kteří se označují jako „Argentinští *Calós*“, do Argentiny přišli ve třicátých letech 20. století z Andalusie, jiní, takzvaní „Španělští *Calós*“ sem začali přicházet v šedesátých letech 20. století zejména z Madridu (Carrizo-Reimann 2011: 59; Jiménez 2021a).⁷ Toto poslední období představuje pro Avin a další autory třetí fázi romské transatlantické migrace. Zahrnuje romský exil způsobený událostmi, které vyústily v *Porrajmos* či nastaly v jeho důsledku, a dále také migraci z frankistického Španělska (1936–1975) a z Balkánu během válek v bývalé Jugoslávii (1991–2001), nebo jednoduše, stejně jako i dříve, migraci Romů z jiných evropských zemí za lepšími životními podmínkami. Části rozhovorů a terénních poznámek Davida Lagunase, otištěných v druhém čísle tohoto ročníku *RDž*, zachycují takové trajektorie u Kale z Mexico City, kteří se v Jižní Americe začali usazovat v padesátých letech 20. století.

Uvedené rozdělení romské migrace do různých fází či vln je sice běžné a z heuristického hlediska představuje užitečný výchozí bod, zároveň je ale i problematické. Například Adèle Sutre (2014) ve své pečlivé historické rekonstrukci ukazuje, že přinejmenším pro některé rodiny nepředstavoval mezinárodní a transkontinentální pohyb lineární sled událostí, ale spíše kontinuální rozdělování a opětovné setkávání různých příbuzenských skupin. Nebo jak do toho schématu migračních vln zařadit Victora Vishnevskyho (recenzi jeho vzpomínek v prvním čísle tohoto ročníku *RDž* představuje Marcos Toyansk), ruského Lovára s maďarskými kořeny, který se narodil v Číně a po druhé světové válce se sice usadil v Brazílii, ovšem mezitím procestoval místa jako je například

6 Pudliszak akademickou historiografií sice opustila, ale několik jejích článků je k dispozici na jejím profilu academia.edu.

7 Je také potřeba podrobněji analyzovat proces, ve kterém se Romové, kteří do Latinské Ameriky přicházeli ze Španělska během koloniální éry, stali „neviditelnými“. To by mohlo přinést důležité poznatky o tom, jak se různé komunity reprodukují nebo naopak asimilují, a o způsobech, jakými jsou utvářeny stávajícími rasovými a socioekonomickými systémy.

Írán? Jak do tohoto schématu umístit rozmanité vazby chilských Chorachane na Jugoslávii? Stejně obtížné je systematizovat „návratovou“ migraci do Evropy, často do různých lokalit – například *Argentiniuja*, Kalderašové žijící v současnosti ve Španělsku, Francii, ale také v USA, předtím dlouhou dobu pobývali v Jižní Americe. Kolumbijský antropolog Esteban Acuña Cabanzo kriticky poznamenává, že takové zjednodušující rozfázování transatlantické migrace Romů vytváří jen „úhledné jednosměrné a kartograficky atraktivní modely“ a představuje metaforu migrace, která v sobě nezahrnuje žádnou komplexitu, kontradikce či tření (Acuña Cabanzo 2019a: 53). Přístup, který takto dělí dějiny na velké segmenty, nám ovšem znemožňuje odhalit skutečný vývoj jednotlivých romských životů, ať už v minulosti či v současnosti, nebo to, jaký je vztah rodinných historií Romů k dominantním historickým periodizacím. Podobně, když k jednotlivým kontinentům přistupujeme jako k jednolitým blokům, opomíjíme vzájemné vztahy mezi jednotlivými oblastmi Latinské Ameriky, stejně jako vztahy mezi nimi a Evropou, a prezentujeme historii a migraci v příliš obecných obrysech. V neposlední řadě tento pohled ignoruje kontinuity a změny mobilit v rámci translokálních i tradičních sítí a jejich rozmanitost, jako například zintenzivnění mobilit nebo transatlantických interakcí v určitých specifických okamžicích.

2 Diverzita romského osídlení v Latinské Americe a Karibiku

Výše shrnutá složitá historie je základem dnešní diverzity romské populace v LAK. Vědci a političtí představitelé Romů napříč Latinskou Amerikou na jejím základě běžně dělí romské obyvatelstvo na tři větve: Romové (s vazbami na střední a východní Evropu) – ačkoli v celém textu používáme termín Romové jako souhrnný termín pro všechny komunity, jak je to běžné v Evropě, v LAK se *Roma* často rozlišují jako specifická romská populace; Ludarové (v jiných částech světa jsou nazýváni jako Rudari nebo Beášové a v LAK někdy jako „Srbové“ – *servios*); a konečně Kale (se současnými nebo historickými vazbami na Pyrenejský poloostrov).⁸ Každá země se však liší v tom, v jakém poměru jsou v ní jednotlivé skupiny zastoupeny. V Brazílii jsou nejpočetnější skupinou brazilští Kalonové a o tom, že by zde žili Ludarové, nemáme žádné informace. Pokud zde tato komunita vůbec existuje, musí být velmi malá. V Argentině jsou ale Kale, jak už jsme zmínili, nejméně zastoupenou skupinou, nejpočetnější jsou zde Romové (zejména Kalderašové). Zdejší Kale, jejichž vazby sahají do Španělska 20. století, se dále dělí na Argentinské „*Calós*“ a Španělské „*Calós*“ (viz výše). Skupina označující se jako Romové se dále dělí na podskupiny podle předpokládaných

⁸ V Brazílii je běžnější dělení na Romy (původem z východní a střední Evropy), Kalony (brazilští Kale) a Sinty. Co se týče Sintů, existují určité indicie, že právě tato skupina provozuje v Brazílii několik cirkusů, a máme též k dispozici archivní dokumenty dokládající deportaci Sintů z Itálie (Trevisan 2020). Nic víc ovšem o Sintech v Brazílii – ani jinde v Latinské Americe – nevíme.

zemí původu, například na Romy *Grekurja*, *Rusurja* a další. Přestože mezi nimi dochází k vzájemným sňatkům, stále si mezi sebou zachovávají určité sociální hranice (Carrizo-Reimann 2011: 54).

Historie a charakter romské přítomnosti se uvnitř jednotlivých zemí v Latinské Americe a Karibiku, ale i napříč jimi liší a jsou utvářeny zdejší různorodou historií romské migrace a cirkulace. Jednotlivé rodiny sem přicházely z různých zemí, někdy i přes různé další státy, a přinášely s sebou své vlastní aspirace, zkušenosti a kultury. Do jednotlivých oblastí navíc přicházely v různých historických okamžicích, ve kterých se zdejší jednotlivá místa a regiony nacházely nejen v odlišné socioekonomické a politické situaci, ale zaujímaly také odlišné specifické postavení v rámci příslušných koloniálních impérií i v celkovém světovém řádu. Ať už přišli kdykoli, našli (nebo nenašli) v zemi jiné Romy, kteří zde žili. Zjistili také, že místní obyvatelstvo již mělo o „Cikánech“ vytvořené své představy – a že některé představy a stereotypy rozšířené v Evropě jejich příchodu do LAK předcházely. Někdy pak navíc jejich komunita nebyla dostatečně početná nebo neměla zájem udržovat svůj specifický komunitní život.

Vezměme si například Kalony (*Calon*) z Brazílie, největší zdejší romskou populaci. I když se dá říci, že pocházejí z Pyrenejského poloostrova, na rozdíl od komunit Kale ve španělsky mluvící Jižní Americe nebo *Ciganos Portugueses*, portugalských Kale, kteří se v posledních letech stěhují do Brazílie, si brazilští Kalonové nezachovali žádné vzpomínky ani vazby na Evropu. Vzhledem k tomu, že k romskému osidlování a etnogenezi docházelo na obou stranách Atlantiku ve stejnou dobu, a protože obě tyto strany spojuje, byť každou z nich rozdílným způsobem, stejný proces koloniální expanze a transatlantické cirkulace, nelze říci, že by iberští Romové (Kale) představovali ve vztahu k brazilským Kalonům původní nebo historicky dřívější skupinu. Při úvahách o etnogenezi a konsolidaci komunit na obou stranách Atlantiku tedy nelze nakreslit přímou šipku přes oceán z Evropy do Jižní Ameriky a přiřadit k ní konkrétní datum.

Vezměme ještě jiný příklad. Na začátku jsme hovořili o tom, jak se sebeidentifikace Romů ze skupiny Chorachane v rámci Latinské Ameriky pojí k Chile. Pouze v této zemi LAK – ze specifických historických důvodů – tvoří tato skupina Romů zdejší dominantní romskou populaci, a důkazy naznačují, že s Chile své vazby běžně spojují i Chorachane z ostatních zemí jihoamerického kontinentu. I recenzent Irizarriho článku považoval za významné to, že na rozdíl od Romů ze skupiny Chorachane v Bosně a v Itálii nemají chilští Chorachane muslimská příjmení, nýbrž srbská, a nenacházíme u nich ani žádné pozůstatky tureckých (osmanských) kulturních zvyklostí. To vyvolává otázku, do jaké míry a jakým způsobem jsou chilští Chorachane propojeni s Chorachane v Bosně, a k jakým proměnám postupně došlo – nejen v Chile, ale i na Balkáně. Nebo si vezměme rekonstrukci dějin migrace Ludarů, kterou se zabývá Neyra Alvarado Solís (viz první číslo tohoto ročníku *RDž*): předkové dnešních Ludarů v Mexiku

nesou různá příjmení a přišli z různých evropských zemí. I kdybychom vyšli z toho, že se všichni dají zařadit mezi Ludary/Rudary/Lingurary/Beáše (viz Sorescu-Marinković et al. 2021), což samo o sobě není zdaleka jisté, mexická komunita Ludarů se od všech ostatních komunit, které se vyskytují v Evropě, liší a dala by se nazvat neoludarskou. Argentinští Ludarové navíc termín „Beáš“ (*Boyash*) odmítají jako hanlivý (Pudliszak 2010: 7), a právě v tomto významu jej používají i Kalderašové, kteří tvrdí, že Ludarové „nejsou praví Romové“, nebo o nich mluví jako o jakýchsi krypto-Rumunech (Carrizo-Reimann 2011: 58). Právě tato spletitá historie a rozmanitost, spolu s výzvami, které problematizují jednoduché závěry, činí z Romů v LAK tak fascinující téma výzkumu. Obohacují a problematizují totiž naše chápání romské diaspory jako celku.

Respondenti našeho průzkumu o přínosu latinskoamerické romistiky nijak nepochybují. Jeden z nich například nadnesl, že „je zde celá řada fenoménů, ze kterých může romistika (romistická lingvistika) čerpat, od [výzkumu] nezávislého vývoje variet romštiny, které se nacházejí daleko od svého zdroje, až po kontakt se španělštinou a portugalštinou; [...] zdejší romské komunity představují navíc komunity bilingvní a výjimečně vitální, a lingvistické implikace zdejších situací jsou tedy velmi cenné pro srovnání se situacemi, které vedou k vytěšňování (minoritních domácích) jazyků, k němuž dochází ve většině průmyslově vyspělých zemích“. Ze sociologického hlediska je zajímavé zamyslet se nad tím, jak se pod vlivem zdejších rozmanitých kontextů utvářely a proměňovaly životy a zkušenosti Romů, jak si lidé přizpůsobovali své zvyky, rozvíjeli své strategie a udržovali (či neudržovali) svou etnickou odlišnost. Jiný respondent zdůrazňoval, že situace Romů v Latinské Americe je užitečná pro „pochopení procesů přetváření identity; využívání kultury jako ‚zdroje‘ nebo fenoménu ‚tvůrčí rozmanitosti‘; a pro vysvětlení napětí mezi lokálním a globálním.“ Tato dynamika vypovídá také o jednotlivých zemích a společnostech: „Adaptační strategie zdejších romských skupin se rozvinuly různými způsoby, které nám umožňují jasněji odhalit určité zdejší světonázory a praxi vzájemné interakce, založené na nerovnosti.“

Zatím však existuje jen několik podrobných etnografií zdejších romských komunit, které se snaží odhalit „dynamiku inovativních praktik a projevů“ v sociálních životech Romů. Texty, které se týkají brazilských Kalonů jsou v tomto ohledu nejpropracovanější.⁹ Na rozdíl od prací Davida Lagunase (například 2019 a 2018) o španělských Kale v Mexiku však tyto etnografie neanalyzují to, co mnozí respondenti našeho průzkumu rovněž považovali za klíčové, totiž jak „historické procesy utvářejí odlišné vztahy v každodenním

9 Patří sem práce autorů jako jsou Campos 2019; Ferrari 2010; Fotta 2018; Monteiro 2019; Vilar 2020. Knihu Márcia Vilara o smutečních obřadech Kalonů a jejich vztahu k zemědělným recenzuje v prvním čísle tohoto tematického vydání *RDž* Martin Fotta.

životě“ a jak se zvyklosti a významy „proměňují nebo reprodukují na širších časových a geografických rovinách“. To však vyžaduje širší historickou a transatlantickou perspektivu.

3 Zpochybnění evropocentrismu

Lagunasova nedávná práce, podobně jako práce Estebana Acuña Cabanza (2019b), vede k proměně chápání Romů jako moderních subjektů, které jsou formovány stejnými procesy, jež utvářely moderní atlantický svět. Zatímco Acuña Cabanza zkoumá, jak byly obrazy mobility, které v posledních 500 letech ovlivňovaly životy Romů po celém světě, formovány koloniální expanzí, moderním rasismem a konsolidací národních států, Lagunas sleduje, jak se metafory modernity vtiskly do společenství Kale ve Španělsku a v Latinské Americe. Práce těchto a dalších autorů (například Fotta 2020, Galletti 2021c) dává obrysy vznikajícímu konsenzu mezi vědci z LAK, kteří argumentují potřebou přehodnotit příběh Romů v rámci příběhu globální modernity a zpochybnit evropocentrismus, který dosud vědeckému bádání dominuje. Jak říká jeden z respondentů našeho průzkumu: „Dějiny Romů byly velmi často psány z Evropy. Pohled na různé části světa (včetně Latinské Ameriky) je velmi užitečný pro lepší pochopení sociální, kulturní a prostorové dynamiky sledovaných historických procesů.“

Do našeho uvažování potřebujeme současně zahrnout dva různé aspekty – na jedné straně to jsou svěbytnost životů a rozdílné zkušenosti latinskoamerických Romů, na druhé straně rozmanité vazby a pohyby mezi Evropou a LAK. Především je třeba přehodnotit způsob, jakým jsou Romové ve společenských a humanitních vědách konceptualizováni. Romští aktivisté a umělci z Evropy by měli posílit své vztahy a vazby mimo vlastní kontinent a s jinými menšinami. Zkoumání romských komunit v Latinské Americe a Karibiku „otevřívá nové pohledy na romskou diasporu a zpochybňuje vnímání Romů jako pouze „evropské menšiny“. To není ani zdaleka tak jednoduchý úkol, jak by se mohlo zdát. Od vědců z Evropy vyžaduje, aby při vyvozování komparativních závěrů svého bádání aktivně přemýšleli o svých zdrojích a výběru literatury. Přinejmenším musí začít všude tam, kde je to vhodné, cíleně zahrnovat vědecké poznatky z Latinské Ameriky. V opačném případě se připravují o možnost podívat se na věci jinak a lépe porozumět daným problémům. Pro akademiky z LAK je hlavní výzvou upustit od způsobu přemýšlení, který srovnává životy latinskoamerických Romů s životy těch, kteří žijí v Evropě, a udržuje tak vnímání Evropy jako základního referenčního bodu a regionu původu. Měli by překreslit pomyslné šipky, které stále vymezují centrum romského umění, literatury a vědy.

Cílem není nic menšího, než v oblasti vědy a vytváření nových poznatků na poli romistiky, která Amerikám ani dalším kontinentům nevěnuje

systematickou pozornost, „provincializovat Evropu“ (Chakrabarty 2009). Znamená to také zpochybnění metodologického nacionalismu a z něj vyplývající všeobecně přijímané teze, že procesy, jejichž prostřednictvím docházelo v Evropě k budování národů a států, učinily v evropských zemích z Romů národnostní menšinu. Tyto procesy jsou zároveň chápány jako vycházející z Evropy samotné, v níž se vynořily izolovaně od zbytku světa. Když romskou diasporu, její jednotu, rozmanitost a etnogenezi pevně zasadíme do širšího rámce globálních dějin a koloniální a postkoloniální dynamiky, vyvstávají obratem nové otázky: „Výzkum Latinské Ameriky nám umožňuje v globálním měřítku rozšířit pole našeho pozorování kontinuit, trhlin a dynamiky mezi různými regionálními a etnickými komunitami; přispívá také k přehodnocování témat, kategorizací a konceptů, které v evropské akademické produkci o Romech zdomácněly.“

V důsledku toho takový výzkum přispívá k dekolonizaci evropské a evropocentrické romistiky. Ale „dekoloniální“ studia, která vznikají v Latinské Americe ve spojitosti s romistikou, „by měla být kritičtější než dnes“, poznamenává jeden z našich respondentů. To podle našeho názoru vyžaduje daleko silnější důraz na zapojení dekoloniálních přístupů, stejně jako jim příbuzných, byť v leccem odlišných, postkoloniálních směrů, které se v poslední době staly populárními v rámci evropské romistiky. Například by neměl být opomíjen latinskoamerický původ mnoha dekoloniálních myšlenek. Namísto přebírání modelů a strategií, které byly vyvinuty jinými komunitami nebo v severoatlantických akademických a kulturních centrech (zejména v USA a Velké Británii), je důležité, aby tato argumentace zůstala zakotvená v místní empirii a komparativně podložená. Jinak hrozí, že se stane jen „další formou kulturního imperialismu, a to formou obzvláště zákeřnou, protože může věrohodně působit jako antiimperialistická“ (Santos 2002: 20). Jedním ze způsobů, jak tomuto riziku předcházet, je podporovat budování přímých vztahů a sdílení mezi vědci, aktivisty, umělci a dalšími aktéry na poli produkce vědění, kteří působí na periferiích, například v Česku nebo v Mexiku, a napomáhat tak rozvoji unikátních lokálně ukotvených znalostí. Právě k takovému úsilí chce tento tematický ročník *RDŽ* svým malým dílem přispět.

4 Rasizace, stereotypy a uznávání etnických skupin

Věda a výzkum v regionu LAK „nám umožňují porovnat evropské a latinskoamerické soubory představ, hodnot a symbolů, a to, jak jsou aplikovány na místní romské komunity“. Ve způsobech, jakými byli Romové vnímáni napříč různými zeměmi a érami, a jakými byli formováni historiemi migrace a jednotlivých společností, lze vysledovat řadu kontinuit i diskontinuit. Mariana Sabino Salazar se touto cestou vydala ve své studii mexické kinematografie. Přestože tento bod nerozebírá příliš dopodrobna, naznačuje, že srovnání

mechanismů utváření filmových obrazů v mexické kinematografii se stejnými procesy v jiných zemích, analyzovanými jinými autory, by mohlo být velmi užitečné.

Je ale třeba rozklíčovat i další otázky. Jedna se ukáže ihned, když se z perspektivy LAK hlouběji zamyslíme nad běžným bonmotem, že Romové jsou „největší evropskou menšinou“. Je příznačné, že neexistuje žádná „druhá největší“ nebo dokonce žádná další „evropská“ menšina. To ukazuje na jedinečné postavení, které Romové v představách Evropanů zaujímají. Proces přeměny Romů v (jedinou) evropskou menšinu je v podstatě vnímán jako nesouvisející s jinými etno-rasovými projekty a pokládá se za proces izolovaný od jiných komunit, s částečnou výjimkou Židů. I v tomto případě však analytický rámec zůstává na komparativní rovině a je založen jen na analogiích. Staví do kontrastu zkušenosti dvou skupin a vytváří inventarizovaný seznam charakteristik, které jsou jim přisuzovány, přičemž jejich hranice jako etnicky distinktivních skupin považuje za stabilní a utvářené nezávisle, respektive pouze ve vztahu k „majoritě“. Skrze vlastní sebestřednost potlačuje rasizaci jako něco, co je součástí jiných vztahů, a vytěšňuje ze zorného pole způsoby, jakými byly komunity Romů, pocit sounáležitosti s určitým prostorem a subjektivitu jejich jednotlivých členů v Evropě, ale i jinde, formovány širší koloniální a postkoloniální dynamikou.

V tomto smyslu je zásadní vyhnout se širokému záběru a obecným tvrzením a namísto toho zvolit cestu konkrétně situované analýzy. Především je důležité si uvědomit, že se sociální postavení, role a atributy charakteristické pro Romy v průběhu času a prostoru měnily. Jako jeden z příkladů můžeme uvést, že zatímco v 18. století byli Romové z Portugalska deportováni jako asociálové, aby osídlili jeho zámořské kolonie, v největší z nich, Brazílii, se v 19. století stali akceptovanými, ne-li milovanými, obchodníky s otroky (Donovan 1995). Postavení Romů v jedné oblasti impéria nebo v post-imperiální kontaktní zóně bylo dále navíc vázáno na jejich postavení v jiných oblastech a na vztahy mezi impérii (Fotta 2020). A za třetí záviselo na měnícím se politickém systému v dané zemi. Země LAK například na konci 19. století spojoval zájem na přilákání migrantů z Evropy, který, jak jsme uvedli výše, podněcoval i romské osídlování jihoamerického kontinentu.

A konečně – podstatným bodem, který bychom zde chtěli zdůraznit, je, že postavení Romů a to, jak jsou rasizováni na místních úrovních, nezávisí ani tolik na nějakém univerzálním obrazu „Cikána“, který zde existoval od nepaměti, ale z větší míry na způsobech rasizace jiných komunit v dané lokalitě a v konkrétních historických okamžicích. Na jedné straně je pravda, že „pochopení vztahu mezi romskou populací a kulturně dominantní majoritní latinskoamerickou společností přináší specifické analytické výzvy vzhledem k tomu, že se jedná o z vnějšku vysoce negativizovanou a exotizovanou populaci, jejíž místo v rámci místních národních identit je spojované s ambivalencí, nebezpečím a cizorodostí, a s charakteristikami,

kteří se v případě jiných populací nevyskytují“. Na druhou stranu je potřeba pečlivě rozplétat domněnky a tvrzení, která se s těmito stereotypy pojí, neboť právě analýza latinskoamerických situací v sobě nutně zahrnuje „popisy toho, co to znamená být Romy v kontextu, ve kterém rasizace a chudoba postihují především jiné menšinové populace, což nám umožňuje zpochybnit určité myšlenkové předpoklady hluboce zakořeněné v evropské romistice“.

Doposud se této linii analýzy nejpodrobněji věnovala americká historička Ann Ostendorf. Ve svém článku zařazeném do prvního čísla tohoto tematického ročníku *RDž*, ale i v jiných svých textech (například Ostendorf 2017; 2019) ukazuje, jak zkušenosti Romů v koloniální Louisianě souvisely se specifickými procesy utváření imperiálních států a představy ras. Ve francouzské Louisianě bylo postavení Romů („*Bohémiens*“), kteří tam byli deportováni z Francie, formováno v rámci procesu rasizace jiných skupin obyvatelstva – Francouzů (jako „*bělochů*“), původních obyvatel amerického kontinentu a Afričanů. V prvních desetiletích existence této kolonie se Romům dařilo dovedně zacházet se svým nejednoznačným postavením v rámci vznikající rasové hierarchie a procházelo jim například uzavírání sňatků s Afričany a s původními obyvateli. S tím, jak se rasové hierarchie utužovaly, a zejména poté, co se Louisiana stala součástí Spojených států amerických, a tedy po té, co se i v tomto státě pevně prosadil plantážní systém závislý na práci zotročených Afričanů a původní obyvatelé přestali být hrozbou a politickou silou, s níž by bylo třeba počítat, nebylo již myslitelné, že by Romové mohli svůj status podobně vyjednávat – lidé zde již byli rozděleni do jasných rasových kategorií. Dnes se potomci těchto lidí – označovaných dobově jako „*Egyptians*“, „*Bohémiens*“, „*Gitana/os*“ nebo „*Gypsies*“, podle toho, na území kterého impéria se zrovna ocitli –, snaží získat uznání od federální vlády Spojených států, jako louisianští potomci Apalačičů z kmene Talimali.

S tím souvisí potřeba „zkoumat, jak se společnost a stát snaží (nebo nesnaží) ovládat menšiny“. Jak ale připomíná tentýž respondent, nejde o otázku vztahu dvou skupin – většiny a konkrétní menšiny, respektive vztahu Romů a daného státu zkoumaného izolovaně. V tomto regionu a způsobem, který není v Evropě automatický, nám totiž romistika „umožňuje hodnotit vztah mezi romskými menšinami a *dalšími marginalizovanými populacemi v Latinské Americe*“ (naše kurziva). Na tomto místě by bylo dobré poznamenat, že k dnešnímu dni dosáhli Romové určitého právního uznání jako specifické skupiny obyvatel pouze ve dvou latinskoamerických zemích, v Kolumbii a v Brazílii, a to v procesu, který se neobešel bez určitých rozporuplných momentů, jak ve svém článku ukazuje Acuña Cabanzo (zařazeno do *RDž* 2/2021). V současné době zejména v těchto dvou zemích ostatně patří studium procesů právního uznání etnických a kulturních odlišností nebo vzniku nových politických identit mezi nejzásadnější oblasti aktuálního výzkumu. Juliana Campos recenzuje knihu, kterou nedávno

vydalo brazilské Federální státní zastupitelství – instituce, jež se aktivně podílela na formálním uznání Romů v Brazílii – a která přináší několik analýz této současné dynamiky.¹⁰

Právě v této oblasti můžeme také očekávat velice plodnou debatu s evropskými vědci, jak ukazuje Mirga-Kruszelnicka ve své připravované knize (vyjde v roce 2022). Je zřejmé, že boj Romů za zviditelnění, uznání a lidská práva nelze chápat izolovaně od úsilí jiných komunit, a že je třeba kriticky zhodnotit, do jaké míry jsou modely a teorie vytvořené pro studium jiných populací aplikovatelné na Romy. Procesy etického uznání Romů v LAK „se liší od evropských a amerických modelů“ a využití poznatků z těchto procesů by mohlo být přínosné pro přehodnocení způsobu, jakým je dnes například v Česku nebo na Slovensku prosazována romská a proromská politika.

5 Témata a okruhy současného romistického výzkumu v Latinské Americe a Karibiku

Než dojdeme k závěru, mohli by čtenáři, kteří mají zájem se věnovat dalšímu výzkumu, uvítat ještě několik dalších poznámek k latinskoamerické romistice. Seznam vědců a vědkyň, který jsme sestavili, a mezi kterými jsme šířili náš anonymní dotazník, nakonec zahrnoval 9 z 33 zemí LAK. Jinými slovy jsme pouze v devíti zemích identifikovali alespoň nějaké romistické vědecké aktivity. Je třeba říci, že se zároveň jedná o největší státy regionu. U mnoha dalších zemí LAK, zejména ve Střední Americe a Karibiku, zatím není zcela jasné, zda se v nich romské komunity vůbec vyskytují. Obecně vzato je v LAK obor romistiky ve srovnání s Evropou nebo Severní Amerikou poměrně mladý a tím pádem se mu věnuje i menší počet vědců. V některých případech – konkrétně v Peru, na Kubě a v Uruguayi – jsme našli pouze odkazy na práce jediných badatelů (viz například Balsechi 2005; Pardo-Figueroa Thays 2013; Salinas 1988). Z 57 vědců a vědkyň, které jsme oslovili e-mailem, jich vyplnilo dotazník 24 – některé e-maily se vrátily zpět a někteří vědci již v oboru nepůsobí, nebo měli jiné důvody, proč neodpověděli. Dvacet respondentů pracuje a žije v Latinské Americe, především v Brazílii (9) a Argentině (6). To není nijak překvapivé zjištění vzhledem k tomu, že právě Brazílie a Argentina jsou spolu s Mexikem a Kolumbií v regionu zeměmi s nejrozvinutější romistikou (a také romským aktivismem). Patnáct respondentů za svůj hlavní obor označilo antropologii. Druhou nejpočetnější skupinou byli historici, za které se označili čtyři respondenti.

10 Pro ilustraci významu tohoto tématu: Vůbec první akcí, která byla v rámci zasedání Brazilské antropologické asociace zcela věnována Romům, bylo zvláštní sympozium pořádané v roce 2008 s názvem „Romové a politika uznání: Současné výzvy“ (Mello, Veiga 2008).

Vědců jsme se zeptali, jaká témata s latinskoamerickou romistikou spojují. Z jejich odpovědí jsme identifikovali sedm nejvýraznějších:

1. *Kultura a identita*, včetně kulturní rezistence, etnické identity a jejích markerů
2. *Vztahy mezi státem a menšinami*, včetně otázky etnokulturního uznání a lidských práv
3. *Rasová a kulturní diskriminace a stereotypy*
4. *Mezietnické vztahy a konflikty*, včetně interkulturalismu
5. *Migrace a mobilita*, včetně profesní a translokální mobility a lokální sounáležitosti
6. *Vzdělávání a školní docházka*
7. *Jazyk a lingvistika*, včetně fonologie a jazykového kontaktu

Nepřekvapí, že právě v těchto oblastech se provádí i nejvíce výzkumů. Současně jsou však méně rozvíjena některá další důležitá témata, jako je paměť, gender nebo náboženství. Sedmý bod (a zaměření na jazyk a lingvistiku) je významný především pro Chile a Mexiko, kde bylo dosud realizováno nejvíce lingvistických výzkumů (například Padure et al. 2018; Salamanca 2005; viz též Irizarri v druhém čísle tohoto tematického ročníku). V ostatních zemích je lingvistický výzkum v počátcích nebo vůbec neexistuje (viz například Ferrari, Fotta 2014: 120).

Naši respondenti si všímali i toho, že navzdory zvýšenému zájmu o Romy, který lze v posledních letech v latinskoamerické oblasti pozorovat, zde stále chybí odpovídající archivní a historický výzkum. Někteří naznačovali, že co se týče rekonstrukce historií jednotlivých skupin, často se dosud až příliš spoléhalo na rozhovory s jednotlivci, z nichž pak jsou vyvozovány závěry, které se týkají například historie migrace celých rodinných celků nebo i místních interetnických vztahů. Snahy o další triangulaci dat prostřednictvím archivního nebo dlouhodobého etnografického terénního výzkumu, který by tyto historie a vztahy pevněji ukotvil, jsou vzácné. Jak uvedl jeden z respondentů (antropolog): „Myslím, že terénní práce by měla být důslednější. Kromě toho si také myslím, že dochází k ‚reifikaci‘ [zjednodušení a nerefektovanému použití] předmětu studia a orální historie.“ Jiný (historik) podobně poznamenal, že „největší výzvu [pro romskou historiografii v regionu] představuje nedostatek pečlivého archivního výzkumu“.

Jedním z limitů dalšího rozvoje romistiky v regionu, který byl v průzkumu identifikován, zůstává nízký počet lidí, kteří se výzkumu věnují. Tradičně se velká část výzkumu v rámci sociálních a humanitních věd v regionu zaměřovala na jiné etnorasové skupiny, především na původní obyvatelstvo a potomky obyvatel afrického původu (viz Ferrari, Fotta 2014: 113). Je třeba stále usilovat o zviditelnění romistiky v regionu a zvyšovat povědomí o zdejší romské přítomnosti. Místní

sociální a humanitní vědy samozřejmě čelí i všeobecně sdíleným výzvám, mezi které patří nedostatek finančních prostředků na realizaci výzkumu a dalších vědeckých aktivit. V zemích, jako je Brazílie, bylo financování vědeckého výzkumu obecně v podstatě zastaveno. To znamená, že navzdory pokrokům posledního desetiletí, budeme zřejmě svědky opětovného přesunu romistiky do roviny amatérského zájmu a původní výzkum bude nadále realizovat pouze několik málo ojedinelých doktorandů.

Vzhledem k přetrvávající izolaci místních vědců se také mnoha zásadním posunům a příspěvkům v latinskoamerické romistice dostalo menší pozornosti, než by si zasloužily. Jedním z faktorů je zde i jazyková bariéra. Až na výjimky se badatelé nezabývají literaturou vzniklou v Evropě (psanou anglicky, francouzsky nebo německy, natož česky nebo maďarsky). Ti, kteří pocházejí ze španělsky mluvící Jižní Ameriky, téměř nečtou brazilské texty psané v portugalštině a naopak. Zásadní je i obtížná mezinárodní dostupnost místně vydávaných titulů, neboť mnohé z nich vycházejí v regionálních nakladatelstvích a mají omezenou distribuci. Náklady na jejich pořízení jsou pak neúnosně vysoké. Vědci si uvědomují, že v důsledku toho se izolují ve svých vlastních „národních nebo jazykových kružích“ a „s každou další publikací znovu objevují již objevené“. Výzvy, které před vědci z LAK stojí, shrnul jeden brazilský respondent našeho průzkumu následujícími slovy: „Nejprve musíme vytvořit vlastní síť latinskoamerických výzkumníků a vědců, která zatím v podstatě v žádné konkrétní formě neexistuje. Pak je třeba zahájit pravidelnou diskusi se severoamerickými a evropskými kolegy. To se v Brazílii zatím bohužel daří jen několika málo výzkumníkům.“

Tento stručný přehled situace romistiky v LAK můžeme uzavřít konstatováním, že latinskoameričtí romisté se věnují zejména určitému okruhu témat a otázek, a jsou si vědomi jedinečného přínosu, který jejich práce může představovat v širším kontextu. Prozatím se však tato oblast bádání opírá o práci několika málo jednotlivců a jako obor zůstává roztržštěná a nedostatečně rozvinutá. Většina badatelů, které jsme oslovili, by si přála, aby se pozice romistiky v jejich zemích upevnila, a dokonce za tím účelem podnikli i určité kroky. To je patrné především z rostoucího počtu publikací, konferencí, diplomových a dizertačních prací, které se objevily v posledních desetiletích (dílčí přehledy viz Ferrari, Fotta 2014; Galletti 2021c). Postupně se objevují i snahy o navázání vzájemné komunikace mezi vědci napříč kontinentem, i když jsou zatím pomalé a kusé. Jako hosté panelových diskusí na konferencích stále vystupují častěji vědci ze zemí mimo region. Jak dokládá zvláštní vydání argentinského časopisu *Etnografías Contemporáneas* (2021), jehož editorkou je Patricia Galletti, nebo kniha vydaná Neyrou Alvarado Solís v roce 2020, kterou v tomto čísle recenzuje Matías Domingues, úsilí o větší otevřenost regionální vědy a o navázání diskuse mezi vědci z Latinské Ameriky a Karibiku a vědci z Evropy, a zejména pak z Pyrenejského poloostrova, ovšem stále nabývá na síle. Přestože několik respondentů vyzdvihovalo myšlenku na vytvoření regionální sítě či sdružení LAK vědců na poli romistiky,

případně na založení časopisu, který by obor propagoval na regionální úrovni a přispěl k jeho mezinárodnímu zviditelnění, vzhledem k malému počtu aktivních badatelů, z nichž jen několik má stále akademické pozice, a celkovému nedostatku finančních prostředků, se tyto plány v současné době nejeví jako reálné.

6 Tematické zaměření aktuálního ročníku časopisu *Romano džaniben*

Romové v Latinské Americe a Karibiku žijí jedinečné životy a disponují unikátními zkušenostmi a znalostmi. Ty vyvolávají důležité otázky, z nichž některým jsme se věnovali v tomto úvodu. Jedním ze slabých míst, na které se toto zvláště číslo snaží reagovat, je fakt, že jen málo romských a neromských autorů z regionu je známých za hranicemi vlastních zemí. Je třeba říci, že čtenáři *Romano džaniben* se s jihoamerickými Romy již setkali. Argentinský Rom Jorge Bernal v časopise v minulosti publikoval několik životopisných vyprávění, legend a etnografických poznámek (1995; 1997; 2002; 2005; 2003; 2007). V úvodu k jednomu z jeho vyprávění, které napsal v kalderašském dialektu romštiny, Milena Hübschmannová Bernala představuje jako „našeho přítele a téměř už kmenového autora“ (Bernal 2005: 65). Kromě toho se v *Romano džaniben* objevily také dvě etnografické studie situované do latinskoamerického prostoru, respektive do Mexika: jedna o dynamice identifikace a patriarchálním řádu mezi mexickými Romy od Kristíny Jamrichové (2015) a druhá o místních letničních hnutích od Štěpána Ripky (2008). Všechny tyto texty by spolu se současným ročníkem *RDž* měly střeoevropskému čtenáři poskytnout již poměrně obsáhlý úvod do života Romů v LAK a vytvořit základnu, která umožní další „rozšíření záběru analýz a komparativních studií“.

Vzhledem k vydatnosti shromážděného materiálu a s tím, jak se speciální vydání rozrůstalo, jsme změnili náš původní plán, a místo jednoho tematického čísla *RDž* nakonec vznikla hned dvě. Každé z nich je rozděleno do sekcí podle obvyklého členění tohoto časopisu. V prvním čísle je po kontextualizačním úvodu zařazen recenzovaný oddíl s články dvou autorek, Ann Ostendorf a Neyry Alvarado Solís, které se věnují historii. Alvarado ve svém historickém výzkumu vychází z archivních nálezů v Národním registru cizinců v Mexiku. Jejím cílem je rekonstruovat transatlantické cesty, po kterých se na konci 19. a na počátku 20. století vydaly skupiny Romů a Ludarů na americký kontinent a zejména do Mexika. Ostendorf předkládá historickou analýzu situace, ve které se ocitaly romské komunity v průběhu 18. století ve francouzském Karibiku (Louisianě) – kdy zde docházelo k jejich míšení s dalšími skupinami místních obyvatel a zároveň se ocitali v pozici určité rasové nevyhraněnosti. Všimá si i toho, jak tyto rasové poměry navazovaly na nepřátelství a diskriminaci, které Romové zažívali v Evropě.

Nerecenzovaná část prvního čísla tohoto ročníku *RDž* se věnuje nejvýznamnějším představitelům latinskoamerické romské literatury a jejich dílo

poprvé představuje v češtině. Nejslavnějším autorem, kterého zde prezentujeme, je Jorge Nedich. Jeho práce jsou známé po celém světě a byly přeloženy do mnoha světových jazyků. Kromě něj v tomto čísle poprvé předkládáme překlady tvorby autorky publikující svoje práce pod jménem Voria Stefanovsky a básníka Luise Aguilery. Jsme rádi, že jejich práci tak může ocenit i nešpanělsky mluvící veřejnost. V nerecenzované části – a barevné příloze – v prvním čísle *RDž* 2021 najdete také část věnovanou fotografickým reprezentacím latinskoamerických Romů, se snímky Luciany Sampaio, Ruth Campos a Antonia (Toño) Garcíi. Luciana Sampaio je fotografka, která vytvořila snímky, jež jsou v současné době již nedílnou součástí významných brazilských muzejních sbírek (v současné době se však fotografování již nevěnuje). Toño García a Ruth Campos již dvě desetiletí dokumentují oslavy a způsoby obživy romských skupin v oblasti středozápadního Mexika a jejich práce se objevují v knihách, na výstavách a v dokumentárních filmech.

První číslo uzavírají recenze čtyř knih, které se zabývají romskými komunitami v Latinské Americe. Matías Domínguez recenzuje sborník textů s názvem *Nombrar y circular, gitanos entre Europa y las Américas. Innovación, creatividad y resistencia* (Pojmenování a cirkulace, Romové mezi Evropou a americkým kontinentem. Inovace, kreativita a odolnost; 2021), kterou editovala Neyra Alvarado Solís. Juliana Campos ve své recenzi analyzuje další nedávno publikovaný sborník článků s názvem *Povos ciganos: Direitos e instrumentos para sua defesa* (Romské obyvatelstvo: Práva a nástroje k jejich ochraně; 2020), kterou vydala Komora pro koordinaci a kontrolu pro původní obyvatelstvo a tradiční společenství brazilského Federálního státního zastupitelství. Martin Fotta se věnuje etnografické monografii *Calon-Welte: Eine Ethnografie über das Leben, Sterben und Weiterleben bei Ciganos in Brasilien* (Světy Kalonů: Etnografie života, umírání a pokračování života mezi *Ciganos* v Brazílii; 2020) od Márcia Vilara. A na závěr se Marcos Toyansk zamýšlí nad autobiografickou monografií *Memórias de um cigano* (Vzpomínky jednoho Cikána; 1999), jejímž autorem je Victor Vishnevsky.

Obsah druhého čísla tohoto tematického ročníku *RDž* je zaměřen více etnograficky. Recenzovanou část tvoří články Pabla Irizarriho, Mariany Sabino Salazar a Estebana Acuña Cabanza. Na základě předběžných terénních poznámek seznamuje Irizarri čtenáře s různými aspekty života chilských Romů ze skupiny Chorachane, od jejich jazyka až po náboženské praktiky a mezietnické vztahy. Sabino Salazar předkládá práci o vývoji stereotypu „Cikánky“ v mexické kinematografii v letech 1943–1978 ve vztahu k předchozím literárním archetypům. A konečně Acuñaův článek zkoumá, jak životy Romů utváří viditelnost a neviditelnost a proces jejich formálního etnokulturního uznání.

Nerecenzovaná část druhého čísla tematického ročníku *RDž* obsahuje starší nerecenzovanou vědeckou práci Elsie Dunin a výňatky z terénních poznámek

Davidu Lagunase. Lagunas předkládá rozhovor s párem ze skupiny Kale, který žije mezi Španělskem a Mexikem. V tomto rozhovoru odhaluje ekonomické strategie této itinerantní rodiny, jejich nadnárodní mobilitu, dělbu práce, genderovou strukturu a kulturní identitu. Dunin do tohoto čísla přispěla analýzou fenoménu náboženského tance, který v létě 1986 zdokumentovala ve městě La Tirana v severním Chile. Ženské kostýmy se v tomto tanci, předváděném neromskou taneční skupinou „*Gitanos*“, podobaly oděvům romských žen, které předtím pozorovala v Los Angeles a v srbských oblastech Jugoslávie. Obzvláště hrdí jsme na romsky psanou fotoreportáž argentinské Romky Elizabeth Juan uzavírající tematickou nerecenzovanou část druhého čísla *RDž*. Představuje práci skupiny romských žen, která spolupracovala na široké škále uměleckých, občanských a vzdělávacích aktivit, jež sahaly od výstav až po podnikatelský inkubátor.

Druhé číslo *RDž* je dále doplněno několika netematickými texty, tedy takovými, které se již Romů z Latinské Ameriky a Karibiku netýkají. V recenzovaném bloku najdete text Milady Závodské shrnující nové poznatky k působení tzv. jazykovědné komise při Svazu Cikánů-Romů a k sestavení pravidel pravopisu severocentrální romštiny na počátku sedmdesátých let 20. století ve spolupráci Mileny Hübschmannové a několika rodilých mluvčích romštiny sdružených v práci pro SCR a (nejen) jeho výše zmíněnou komisi. Netematický blok je pak doplněn třemi recenzemi na další nedávno publikované knihy. Helena Kaftanová představuje český překlad jednoho z nejstarších autentických svědectví o holocaustu Romů a Sintů v Německu, knihu v Německu narozené Sintky Philomeny Franz (*Žít bez hořkosti – Příběh německé Sintky, která přežila holocaust*; Praha: KHER, 2021), kterou její české editorky doplnily rozhovorem s Ph. Franz a unikátními rodinnými fotografiemi, které jim laskavě poskytla. Radka Patočková se ve své recenzi věnuje prvnímu dílu avizovaného rozsáhlejšího cyklu publikací věnovaných životu a dílu Eleny Lackové, které připravil Alexander Mušinka (*Elena Lacková I.; Státní vědecká knihovna v Prešově, 2020*). Lada Viková se věnuje knize německého publicisty Markuse Papeho související částečně s historií koncentračního tábora pro „Cikány“ v Letech u Písku (*Sólo Jiřího Letova: Život a činnost důstojníka generálního štábu a experta na lágry podle archivních dokumentů a jeho deníků*; Praha: Triáda, 2019).

Literatura

- Acuña Cabanzo, E. 2019a. *Tracing the Romani Atlantic: An Ethnography of Translocal Interconnections and Mobilities among Romani Groups*. Dizertační práce. Freiburg: Universität Freiburg, Philosophische Fakultät.
- Acuña Cabanzo, E. 2019b. A Transatlantic Perspective on Romani Thoughts, Movements, and Presence beyond Europe. *Critical Romani Studies* 2 (1): 42–60.

- Alvarado Solís, N. 2020. *Nombrar y circular, gitanos entre Europa y las Américas. Innovación, creatividad y resistencia*. San Luis Potosí: El Colegio de San Luis.
- Avin, A. 2016. Migracje Cyganów do Nowego Świata. *Studia Romologica* 9 (1): 145–165.
- Balsechi, E. D. 2005. Soy gitano, soy diferente: Je suis Gitan, je suis différent. *Études tsiganes* (23): 139–157.
- Baroco, F., Lagunas, D. 2014. Another Otherness: The Case of the Roma in Mexico. In: Mácha, P., Gómez Pellón, J. E. (eds.). *Masks of Identity: Representing and Performing Otherness in Latin America*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 95–108.
- Bernal, J. M. F. 1995. Sar kerdžili e lúmja. *Romano džaniben* 2 (4): 42–45.
- Bernal, J. M. F. 1997. E paramiči le phure Romeski aj le terne Romeski / Pohádka o starém Romovi a mladém Romovi. *Romano džaniben* 4 (1): 16–20.
- Bernal, J. M. F. 2002. E istorija murre poposki le Besanoski / Příběh o mém dědečkovi Besanovi. *Romano džaniben* 9 (3): 55–59.
- Bernal, J. M. F. 2003. Polekra taj vica katar e Rrom Chorachane ande Sud Amerika / Původ a rody Romů Chorachane v Jižní Americe. *Romano džaniben* 10 (1): 133–140.
- Bernal, J. M. F. 2005. O Joška aj o Sindžordži / Joška a svatý Jiří. *Romano džaniben* 12 (1): 65–67.
- Bernal, J. M. F. 2007. Tři legendy o původu. *Romano džaniben* 14 (1): 159–162.
- Campos, J. M. S. 2020. *O nascimento da esposa: Movimento, casamento e gênero entre os calons mineiros*. Dizertační práce. Belo Horizonte (MG): Universidade Federal de Minas Gerais, Programa de Pós-Graduação em Antropologia.
- Carrizo-Reimann, A. 2011. Topografie der Vielfalt. Barrios gitanos in Buenos Aires. In: Jacobs T., Jacobs, F. (eds.). *Vielheiten: Leipziger Studien zu Roma/ Zigeuner-Kulturen*. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag (Tsiganologie), 51–72.
- Chakrabarty, D. 2009. *Provincializing Europe*. Princeton: Princeton University Press.
- Cook-Martín, D., Fitzgerald, D. S. 2019. How Their Laws Affect our Laws. Mechanisms of Immigration Policy Diffusion in the Americas, 1790–2010. *Law & Society Review* 53 (1): 41–76.
- Donovan, B. M. 1992. Changing Perceptions of Social Deviance: Gypsies in Early Modern Portugal and Brazil. *Journal of Social History* 26 (1): 33–53.
- Ferrari, F. 2010. *O mundo passa: Uma etnografia dos Calon e suas relações com os brasileiros*. Dizertační práce. São Paulo: Universidade de São Paulo, Faculdade de Filosofia, Letras e Ciências Humanas.

- Ferrari, F., Fotta, M. 2014. Brazilian Gypsology: A view from anthropology. *Romani Studies* 24 (2): 111–137.
- Fotta, M. 2018. *From Itinerant Trade to Moneylending in the Era of Financial Inclusion: Households, Debts and Masculinity among Calon Gypsies of Northeast Brazil*. New York: Palgrave Macmillan.
- Fotta, M. 2020. The Figure of the Gypsy (Cigano) as a Signpost for Crises of the Social Hierarchy (Bahia, 1590s–1900s). *International Review of Social History* 65 (2): 315–341.
- Floate, S., Alfaro, A. G., Lopes da Costa, E. M. 2000. *Transportation and Deportation: The Expulsion of the Gypsies of England, Spain and Portugal*. Hatfield: University of Hertfordshire Press.
- Galleti, P. (ed.). 2021. *Etnografiar lo Romani-Gitano. Experiencias de mismidad y otredad en el trabajo de campo hispanoamericano contemporáneo*. Zvláštní číslo, *Etnografías Contemporáneas* 7 (12). Dostupné z: <http://revistasacademicas.unsam.edu.ar/index.php/etnocontemp/issue/view/61>.
- Galletti, P. C. 2021b. Los Gitanos como otro y como horizonte de otredad en la Hispanoamérica colonial (s. XV a XIX). *International Journal of Roma Studies* 3 (2): 106–130.
- Galletti, P. 2021c. Lo romaní-gitano en la órbita antropológica. Inicios y perspectivas en el campo de estudios hispanoamericanos. *Etnografías Contemporáneas* 7 (12): 80–92.
- Goebel, M. 2016. Immigration and National Identity in Latin America, 1870–1930. *Oxford Research Encyclopedia of Latin American History*. Dostupné z: <https://oxfordre.com/latinamericanhistory/view/10.1093/acrefore/9780199366439.001.0001/acrefore-9780199366439-e-288> [cit. 22. 6. 2021].
- Hancock, I. F. 1982. The Fate of Gypsy Slaves in the West Indies. *Journal of the Gypsy Lore Society* 2 (1): 75–80.
- Jamrichová, K. 2015. Variácie identifikácií v rómskej komunite z mexickej Guadalajary. *Romano džaniben* 22 (1): 9–34.
- Jiménez, R. B. 2021a. Reminiscencia española o sentimiento argentino en los gitanos caló de Buenos Aires: Aproximación etnográfica a la relación entre transformación identitaria y residencia en el espacio. *Etnografías Contemporáneas* 7 (12): 118–132.
- Jiménez, R. B. 2021b. La Inmigración Gitana “Oficial” a la Argentina a través del Caso de Migrantes Rom por Vía Marítima entre 1911 y 1947. *International Journal of Roma Studies* 3 (3): 216–242.
- Lagunas, D. 2019. After Barth: the Mexican Calós’s lived identity. *Anthropological Notebooks* 25 (1): 133–150.

- Lagunas, D. 2018. The Spanish Gitanos of Mexico City: Rhythmicity, Mimesis and Domestication of the Payos. *Annuaire Roumain d'Anthropologie* (55): 125–140.
- Lignier, A. I. 2012. L'Odyssee méconnue des Tsiganes en Amérique latine. *Études tsiganes* (3): 8–23.
- Monteiro, E. D. N. J. 2019. *Tempo, redes e relações: Uma etnografia sobre infância e educação entre os Calon*. Dizertáční práce. Florianópolis: Universidade Federal de Santa Catarina, Centro de Filosofia e Ciências Humanas, Programa de Pós-Graduação em Antropologia Social.
- Mirga-Kruszelnicka, A. (v tisku, vyjde 2022). *Mobilizing Roma Ethnicity: Romani Political Activism in Argentina, Colombia and Spain*. Budapest: CEU Press.
- Padure, C., De Pascale, S., Adamou, E. 2018. Variation between the copula si „to be“ and the I-clitics in Romani spoken in Mexico. *Romani Studies* 28 (2): 263–292.
- Pardo-Figueroa Thays, C. 2013. *Gitanos en Lima: Historia, cultura e imágenes de los rom, los ludar y los calé peruanos*. Lima: Pontificia Universidad Católica del Perú, Instituto Riva-Agüero.
- Pudlitzak, A. 2010. Gypsiness at stake. Identity politics in Buenos Aires. *Tsiganologische Mitteilungen, zvláštní číslo* (Netzwerken III, Leipzig, 23.–25. 4. 2010): 2–10.
- Pudlitzak, A. 2012. The dangerous strangers. Gypsies, pimps & anarchists in the formation of modern Argentina. RAI 2012: Anthropology in the World. Royal Anthropological Institute / British Museum Centre for Anthropology. London, 9. 6. 2012.
- Ripka, Š. 2008. Romský letniční sbor v Kánchi, Mexiko. *Romano džaniben* 15 (3): 71–97.
- Salamanca, G. 2005. Vitalidad lingüística y cultural en un mundo globalizado: El caso del rromané, frente a las lenguas vernáculas chilenas. *Sociedad Hoy* (8–9): 107–116.
- Salinas, N. 1988. Religiosidad entre los Rom. Montenegrinis de Uruguay. *La Palabra y el Hombre* (68): 108–114.
- Santos, B. S. 2002. Between Prospero and Caliban: Colonialism, Postcolonialism, and Inter-Identity. *Luso-Brazilian Review* 39 (2): 9–43.
- Silva Mello, M. A., Berocan Veiga, F. 2008. Os Ciganos e as Políticas de Reconhecimento: Desafios Contemporâneos. In: *Associação Brasileira de Antropologia – ABA, Artigos e Textos*. Dostupné z: <http://www.portal.abant.org.br/artigos-e-textos/> [cit. 22. 9. 2021].
- Sorescu-Marinković, A., Kahl, T., Sikimić, B. (eds.). 2021. *Boyash Studies: Researching “Our People”*. Berlin: Frank & Timme.

- Sutre, A. 2014. "They give a history of wandering over the world". A Romani clan's transnational movement in the early 20th century. *Quaderni storici* 49 (2): 471–498.
- Torbágyi, P. 2003. Gitanos húngaros en América Latina. *Acta Hispanica* (8): 139–144.
- Trevisan, P. 2020. Austrian "Gypsies" in the Italian archives: Historical ethnography on multiple border crossings at the beginning of the twentieth century. *Focaal – Journal of Global and Historical Anthropology* (86): 61–74.
- Vilar, M. 2020. *Calon-Welten: Eine Ethnografie über das Leben, Sterben und Weiterleben bei Ciganos in Brasilien*. Bielefeld: Transcript-Verlag.

Romano džaniben – 28. ročník – 1/2021

Časopis romistických studií

Tento časopis vychází díky finanční podpoře Ministerstva kultury České republiky v rámci programu Podpora rozšiřování a přijímání informací v jazycích národnostních menšin.

Dále byl financován hlavním městem Praha z Programu v oblasti podpory aktivit národnostních menšin na území hl. m. Prahy pro rok 2021.

Vydává Romano džaniben, z. s.

Biskupcova 85, 130 00 Praha 3

e-mail: dzaniben@email.cz, www.dzaniben.cz

bankovní spojení: 161582339/0300

Šéfredaktoři: Pavel Kubaník, Helena Sadílková

Redaktoři: Renata Berkyová, Helena Kaftanová, Jan Ort, Lada Viková, Eva Zdařilová

Redakční rada:

Mgr. Michael Beníšek, Ph.D.; PhDr. Jan Červenka, Ph.D.; Mgr. Viktor Elšík, Ph.D.;

Mgr. Lucie Fuková; PhDr. Jana Horváthová; Mgr. Pavel Kubaník, Ph.D.;

Mgr. Alexander Mušinka, Ph.D.; Mgr. Tatiana Podolinská, Ph.D.;

doc. Jurina Rusnáková, Ph.D.; Helena Sadílková, Ph.D.; Mgr. Lada Viková

Seznam recenzentů je uveden na webových stránkách

www.dzaniben.cz.

Sazba: Kateřina Krčíková

Obálka: Daniela Kramerová

Tisk: powerprint s.r.o.

Náklad: 300 ks

Doporučená cena: 160 Kč

Roční předplatné: 320 Kč (včetně poštovního a balného)

ISSN 1210-8545

Evidenční číslo podle tiskového zákona: MK ČR E 6882

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno

Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24. 6. 1994.